

Олексій Кот

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
заслужений юрист України,
керуючий партнер ЮФ "АНТИКА" (м. Київ, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7284-4507>
akot@antikalaw.com.ua

DOI: 10.33498/opus-2019-01-217

УДК 347.122(477)

РОЗВИТОК ДОКТРИНИ ПРИВАТНОГО ПРАВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

АНОТАЦІЯ. Питання захисту суб'єктивних цивільних прав вже не перше десятиліття залишається об'єктом ретельної уваги цивілістів. При цьому акценти доктринального обґрунтування набувають неповторного вираження у зв'язку з характером приватноправової політики, що проявляється в основному акті цивільного законодавства. Прийняття Цивільного кодексу України (ЦК України) у 2003 р. як конституції приватного права для майбутнього громадянського суспільства з розвиненою ринковою економікою мало наслідком значну активізацію наукових пошуків у сфері відповідної проблематики. Положення чинного ЦК України, якими значною мірою було сформовано сучасний інститут захисту суб'єктивних цивільних прав, стали суттєвим чинником розвитку вітчизняної цивілістичної доктрини у пострадянський період.

Метою статті є аналіз та визначення загального вектору розвитку доктрини приватного права у сфері захисту суб'єктивних цивільних прав з урахуванням змін, які відбулися у правовому регулюванні інституту захисту суб'єктивних цивільних прав у результаті прийняття чинного ЦК України та реформування процесуального законодавства України в межах здійснення судової реформи.

Акцентовано увагу на необхідності розмежування права на захист від захисту прав як реальних дій, безпосередньо спрямованих на захист порушеного права. Зроблено висновок про необхідність розгляду категорії захисту прав, передусім у системі механізму здійснення цивільних прав. При цьому стадію захисту права визнано факультативною стадією механізму здійснення суб'єктивного цивільного права та відокремлено від інших стадій, оскільки їй властиві характерні риси, що унеможливають її об'єднання зі стадією формування суб'єктивного права, так само як і його реалізації. Розкрито співвідношення між захистом прав та іншими цивілістичними категоріями, такими як охорона прав, охоронюваний законом інтерес і цивільно-правова відповідальність. У межах дослідження інституту захисту прав проаналізовано правовий феномен зловживання правом. Запропоновано підхід до юридичних наслідків кваліфікації способу захисту як загального чи спеціального в контексті правозастосовної практики.

© Олексій Кот, 2019

Загальним вектором розвитку доктрини приватного права у сфері захисту суб'єктивних цивільних прав на сучасному етапі визнано забезпечення ефективного захисту суб'єктивних цивільних прав. Установлено, що відповідні зміни пронизують увесь інститут захисту прав, починаючи від його доктринального тлумачення та взаємодії з іншими суміжними інститутами і закінчуючи впливом доктрини на формування нових законодавчих підходів та актуальної судової практики, оскільки превалюючим завданням судочинства за новим процесуальним законодавством є забезпечення ефективного захисту прав особи, яка звертається до суду.

Ключові слова: право на захист; захист права; охорона права; цивільно-правова відповідальність; зловживання правом; загальні та спеціальні способи захисту цивільних прав; принцип ефективного захисту прав особи.

З прийняттям у 2003 р. Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)¹ захист суб'єктивних цивільних прав став одним із тих питань, які постійно обговорюються в українській науці цивільного права. Варто згадати низку монографічних досліджень загальних проблем захисту цивільних прав, підготовлених українськими науковцями: “Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в цивільних правовідносинах”², “Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав”³ та ін. Окремі питання захисту цивільних прав досліджувалися відомими українськими цивілістами – Н. Кузнецовою⁴, О. Крупчаном⁵, С. Погрібним⁶, І. Дзерою⁷ та багатьма іншими. Також слід зазначити, що останнім часом проблема захисту прав почала активно досліджуватися і при підготовці дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата юридичних наук, що зайвий раз підкреслює актуальність правових досліджень у галузі захисту цивільних прав.

Слід погодитися з тезою, висловленою Н. Кузнецовою, про те, що:

<...> правове регулювання будь-яких суспільних відносин, пов'язане із процесом трансформації правових приписів в площину фактичних суспільних відносин, передбачає, що кожне суб'єктивне право в разі його

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (дата звернення: 23.11.2018).

² Я Шевченко (заг ред), *Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в цивільних правовідносинах* (Харків юридичний 2011).

³ О Крупчан та В Луць (заг ред), *Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія* (НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України 2012).

⁴ Н Кузнецова, ‘Цивільно-правова відповідальність і захист цивільних прав’ (2009) 81 Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки 100-6.

⁵ О Крупчан, ‘Методологічні засади приватноправової сфери громадянського суспільства’ (2009) 8 Право України 47-52.

⁶ С Погрібний, *Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія* (Правова єдність 2009).

⁷ І Дзера, ‘Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні’ (дис канд юрид наук, Київський національний ун-т ім Тараса Шевченка 2001).

порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту⁸.

Саме цю функцію і виконав новий ЦК України 2004 р., який, на відміну від попередніх кодифікацій цивільного законодавства України, надав достатньо детальну регламентацію інституту здійснення та захисту цивільних прав. Тому є всі підстави стверджувати, що норми нового ЦК України (окремі з яких були на час його прийняття якщо не революційними, то, як мінімум, дуже прогресивними для пострадянського суспільства) дали суттєвий поштовх розвитку фундаментальних цивілістичних досліджень в Україні, зокрема й вченню про захист суб'єктивних цивільних прав.

Метою дослідження є аналіз та визначення загального вектору розвитку доктрини приватного права у сфері захисту суб'єктивних цивільних прав з урахуванням змін, які відбулися у правовому регулюванні інституту захисту суб'єктивних цивільних прав у результаті прийняття чинного ЦК України та реформування процесуального законодавства України в межах здійснення судової реформи.

Що ж нового з'явилося в регулюванні інституту захисту суб'єктивних цивільних прав із прийняттям нового ЦК України і як ці норми працюють зараз?

Частина 1 ст. 15 ЦК України встановлює, що «кожна особа має *право на захист* свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання (курсив наш. – О. К.)»⁹. Є підстави вважати, що право на захист у контексті зазначеної статті розглядається як суб'єктивне право особи-учасника цивільних правовідносин, яке виникає в цієї особи у разі порушення належних їй цивільних прав та інтересів (зокрема, невиконання або несвоєчасне виконання зобов'язання, збереження або набуття майна без достатньої правової підстави тощо), невизнання цього права (наприклад, невизнання особи правонаступником реорганізованої юридичної особи, невизнання права власності на певне майно) або оспорювання цивільного права (зокрема, оспорювання права власності на майно, оспорювання права на спадщину тощо).

Як справедливо зазначає О. Крупчан, право на судовий захист цивільного права та інтересу є головним елементом побудови цивільного права, який характеризується абсолютністю характеру, можливістю самостійно вирішувати питання щодо захисту або самозахисту через універсальність способів захисту¹⁰.

⁸ Кузнєцова (н 4) 100.

⁹ Цивільний кодекс України (н 1).

¹⁰ Крупчан та Луць (н 3) 7.

Утім, що ж розуміється під правом на захист в юридичній науці?

Один із найбільш відомих дослідників цієї проблематики в радянську добу В. Грибанов зазначав, що в цивілістичній літературі точної відповіді на це запитання немає¹¹. Не знайдена однозначна відповідь на нього й зараз – ані в українській цивілістиці, ані в науці цивільного права інших країн – колишніх республік СРСР.

Незважаючи на те, що право на захист на практиці найчастіше реалізується через процесуальні норми, не викликає сумніву, що за своєю сутністю воно є, передусім, матеріально-правовою, а не процесуальною категорією, хоча і дуже тісно пов'язаною з процесуальними нормами. З огляду на законодавче регулювання інституту захисту прав у цивільному праві України, є підстави вважати, що встановлені в ст. 16 ЦК України способи захисту цивільних прав, передбачене ст. 19 право особи на самозахист від правопорушень та протиправних посягань, право особи здійснювати захист своїх прав на власний розсуд, закріплене у ст. 20, беззаперечно, свідчать про те, що захист прав може здійснюватись як із залученням уповноважених органів (у порядку, передбаченому процесуальним законодавством), так і самостійно правоволодільцем без участі таких органів на підставі відповідних положень цивільного законодавства (матеріального права). В. Грибанов із цього приводу зазначав, що навряд чи правильно зводити зміст права на захист винятково до можливості звернутися з вимогою захисту права до відповідних державних або громадських органів. Право на захист у його матеріальному значенні являє собою можливість застосування щодо порушника заходів примусового впливу. При цьому застосування таких заходів не слід розуміти тільки як приведення в дію апарату державного примусу¹².

М. Сулейменов, аналізуючи правову природу права на захист, виділяє три основних погляди на його сутність: 1) право на захист як одна зі складових суб'єктивного цивільного права – поряд із правом на власні дії та правом вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб; 2) право на захист як самостійне суб'єктивне право, що виникає в момент порушення права, але не в межах регулятивного (правовстановлюючого) правовідношення, що вже існувало на момент порушення, але в межах нового, охоронювального правовідношення; 3) компромісна точка зору, за якою право на захист – це одна з правомочностей суб'єктивного права, але в результаті правопорушення воно трансформується в самостійне суб'єктивне право¹³.

¹¹ В. Грибанов, *Осуществление и защита гражданских прав* (Статут 2000) 105.

¹² Там само 106.

¹³ М. Сулейменов, 'Субъективное гражданское право и средства его обеспечения в Республике Казахстан' в *Субъективное гражданское право и средства его обеспечения: материалы Международной научно-*

Вбачається, що таке різнобарв'я наукових поглядів на правову природу інституту захисту прав і стало підґрунтям для існування цілої низки визначень права на захист, які, хоч і не суперечать одне одному, але містяться у різних площинах і системах координат.

Так, Є. Крашенінніков вважав, що право на захист – це встановлена охоронювальною нормою права можливість певної поведінки уповноваженої особи у конфліктній ситуації, надана їй з метою захисту регулятивного суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу¹⁴.

О. Мацегорін розглядає захист прав як надану уповноваженій особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення порушеного права. Розвиваючи цю тезу, науковець зазначає, що правовий захист слід розглядати у двох основних площинах: правоохоронне регулювання цивільних відносин і правозахисне встановлення юридичних засобів, спрямованих на реалізацію суб'єктивного цивільного права, та запобігання його порушенню¹⁵.

Ю. Притика, посилаючись на наукові праці В. Грибанова, зазначає, що зміст захисту суб'єктивних прав полягає в усуненні перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав. А тому він вважає, що традиційне визначення поняття захисту прав можна дещо модифікувати, поклавши в його основу категорію діяльності, що дасть змогу повніше відобразити притаманні цьому правовому явищу якості. Отже, захист прав, на думку Ю. Притики, може бути визначений як юридична діяльність, спрямована на усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав та припинення правопорушення, відновлення становища, що існувало до нього¹⁶.

Аналіз наведених визначень дає підстави стверджувати, що терміни “право на захист” та “захист прав”, або “правовий захист”, у науці цивільного права інколи невіправдано ототожнюють. Навіть не заглиблюючись у дискусію про те, чи є право на захист самостійним суб'єктивним правом, секундарним правом або однією з правомочностей суб'єкта цивільних прав, необхідно відокремлювати його від реальних дій, безпосередньо спрямованих на захист порушеного права. Тому вбачається обґрунтованим висновок про те, що право на захист – це передбачена законом можливість застосувати встановлені законом або договором примусові заходи, спрямовані на припинення правопорушення та від-

практической конференции, посвященной памяти Ю. Г. Басина (НИИ частного права КазГЮУ 2005) 31-2.

¹⁴ Е. Крашенінніков, ‘Структура субъективного права и право на защиту’ в *Проблема защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство* (1979) 79-80.

¹⁵ О. Мацегорін, ‘Поняття та зміст захисту цивільних прав’ (2011) 3 Часопис Київського університету права 144.

¹⁶ Ю. Притика, ‘Поняття і диференціація способів захисту цивільних прав та інтересів’ (2004) 60-2 Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки 167.

новлення порушеного права або, у разі неможливості його відновлення, на компенсацію спричинених правопорушенням збитків та моральної шкоди. Водночас захистом прав є дії уповноваженої особи, спрямовані на досягнення зазначеної мети.

Не є безспірною і позиція, висловлена свого часу Г. Стоякіним, який стверджує, що правовий захист включає в себе і видання норм, що встановлюють права й обов'язки, визначають їх здійснення та захист і загрожують застосуванням санкцій, і діяльність суб'єктів зі здійснення своїх прав та захисту суб'єктивних прав, і попереджувальну діяльність державних та громадських організацій, і діяльність із реалізації правових санкцій¹⁷.

У цьому контексті варто зазначити, що категорію захисту прав, на нашу думку, необхідно розглядати передусім у системі механізму здійснення цивільних прав, який у загальному вигляді включає такі основні стадії: формування (або встановлення) права; реалізація права; захист права. Стадія захисту права є факультативною стадією механізму здійснення суб'єктивного цивільного права. У разі, якщо підстави для захисту права відсутні, право на захист не трансформується у реальну діяльність суб'єкта, спрямовану на припинення правопорушення та відновлення порушеного права.

Отже, правовий захист як одна зі стадій механізму здійснення суб'єктивного права має бути відокремлена від інших стадій, оскільки їй властиві характерні риси, що унеможливають її об'єднання зі стадією формування суб'єктивного права, так само як і його реалізації.

З метою найбільш повного висвітлення існуючих підходів до визначення інституту захисту прав варто також проаналізувати його співвідношення з такими категоріями цивільного права, як охорона прав, охоронюваний законом інтерес та цивільно-правова відповідальність.

Співвідношення категорій “захист права” та “охорона права” стало предметом широкої дискусії в юридичній літературі. Слід визнати вдалим та юридично виваженим підхід Л. Красавчикової до розмежування цих понять, згідно з яким охорона прав – це заходи, що застосовуються до порушення прав та обов'язків, а захист – це заходи, що застосовуються вже після правопорушення для відновлення порушеного права, окремий вид охорони, що застосовується у випадку наявного правопорушення¹⁸.

Найбільш поширеною є точка зору, згідно з якою поняття правової охорони є ширшим за поняття захисту права. Історично таку думку

¹⁷ Я Стоякин, ‘Понятие защиты гражданских прав’ в *Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав* (1973) 34.

¹⁸ Л Красавчикова, ‘Гражданско-правовая охрана личной жизни советских граждан’ (автореф дис канд юрид наук, Свердловский юридический институт 1979) 7.

тривалий час підтримували представники науки процесуального права, якими право на захист сприймалося винятково як дії компетентних державних органів, спрямовані на захист порушеного права. Серед українських цивілістів цю позицію послідовно займала Я. Шевченко. Подібні погляди висловлюють і представники петербурзької школи цивілістики, які вважають, що охорона права в широкому значенні включає в себе заходи не тільки правового, а й економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, спрямовані на створення необхідних умов для здійснення суб'єктивних прав, а отже, це поняття є ширшим за поняття “захист прав”¹⁹.

Окрім цієї позиції, існували думки про те, що поняття “правова охорона” та “правовий захист” є тотожними або ж поняття “правовий захист” є ширшим, аніж поняття “правова охорона”. При цьому окремі вчені вважали, що “правова охорона” не є правовою категорією та взагалі позбавлена юридичного навантаження.

Свого часу ще В. Грибанов підкреслював, що важливість дослідження співвідношення суб'єктивного права та інтересу зумовлена тим, що здійснення і захист цивільних прав нерозривно пов'язані, з одного боку, з проблемою правового забезпечення задоволення інтересів суспільства загалом, а з другого – з проблемою забезпечення правильного поєднання індивідуальних інтересів з інтересами суспільства²⁰.

Аналізуючи питання співвідношення категорій “захист права” і “захист інтересу”, науковець наголошує на тому, що під охороною інтересів слід розуміти всю систему норм, гарантій, принципів, можливостей і дозволів, що становлять механізм реалізації охоронюваних законом інтересів. Захист інтересів, зі свого боку, визначається як спектр дій (не тільки можливих, а й, відповідно до закону, допустимих), які спрямовані на усунення перешкод у реалізації охоронюваного законом інтересу.

Окрім українські дослідники вважають, що співвідношення охорони та захисту слід розглядати у вигляді певної системи противаг, у якій, з одного боку, охорона надається виключно законним інтересам, а з другого – захист законних інтересів здійснюється виключно правовими методами²¹.

Дещо в іншій площині полягає *співвідношення захисту прав та цивільно-правової відповідальності*. Більшість науковців дійшли спільної думки про те, що цивільно-правову відповідальність неможливо розглядати у відриві від інституту захисту прав.

¹⁹ Ю Толстой и А Сергеев (ред), *Гражданское право*, ч 1 (Перспект 1996) 240.

²⁰ Грибанов (н 11) 234.

²¹ І Венедіктова, ‘Захист охоронюваних інтересів у цивільному праві’ (дис д-ра юрид наук, Київ нац ун-т ім Т Шевченка 2013) 149.

На перший погляд відмінність інституту цивільно-правової відповідальності від інституту захисту прав, начебто, лежить на поверхні, оскільки цивільно-правова відповідальність завжди має майновий характер, а захист прав здійснюється у спосіб, який найбільш ефективно дасть змогу відновити порушене право (і такі способи далеко не завжди мають майнову спрямованість).

Водночас інститут цивільно-правової відповідальності, так само як і інститут захисту прав, незважаючи на постійну увагу дослідників, є одним з інститутів цивільного права, з приводу якого не припиняються дискусії. Це стосується поняття цивільно-правової відповідальності, її підстав, умов виникнення тощо. А тому необхідно зупинитися на питанні співвідношення інституту захисту та інституту цивільно-правової відповідальності детальніше.

Варто погодитися з існуючою в науці цивільного права позицією, сутність якої полягає в тому, що у разі порушення регулятивного правовідношення, змістом якого є позитивні суб'єктивні права та обов'язки, воно трансформується в охоронювальне правовідношення, у межах якого має здійснюватися відновлення або захист порушених прав шляхом застосування мір цивільно-правової відповідальності²².

Для визначення співвідношення між мірами відповідальності й способами захисту цивільних прав необхідно більш детально проаналізувати закріплені в законодавстві України способи захисту суб'єктивних цивільних прав.

Частина 2 ст. 16 ЦК України передбачає:

2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб²³.

²² Кузнецова (н 4) 102.

²³ Цивільний кодекс України (н 1).

З огляду на те, що законодавець закріпив можливість захисту цивільного права або інтересу іншим способом, який встановлений договором або законом (ч. 2 ст. 16 ЦК України), цей перелік способів захисту прав та інтересів не є вичерпним. А тому за новим ЦК України сторони, укладаючи угоду, мають право передбачити особливі способи захисту своїх прав на випадок їх порушення контрагентом. На практиці це нормативне застереження може реалізовуватися шляхом включення до договору певних заходів оперативного впливу, які узгоджуються сторонами та набувають статусу обов'язкових для сторін умов договору.

Ба більше, з огляду на реформування процесуального законодавства в межах здійснення судової реформи, започаткованої наприкінці 2014 р., істотних змін зазнало й матеріальне право, зокрема положення ЦК України, що регламентують право особи на захист її суб'єктивних цивільних прав.

У нових процесуальних кодексах у ролі превалюючого завдання судочинства було закріплено принцип ефективного захисту прав особи, яка звертається до суду.

При прийнятті процесуальних рішень і застосуванні будь-яких процесуальних норм, суд має керуватися передусім основними завданнями судочинства, яким є ефективний захист прав та інтересів особи. На цьому ж принципі базується і право суду застосувати на вимогу особи, яка звернулася до суду, спосіб захисту її права, який не передбачений законом або договором, якщо передбачені законом або договором способи не забезпечують ефективного захисту такого права. Зі зміною процесуальних кодексів змін зазнали також положення ЦК України.

Відтепер, згідно зі ст. 16 ЦК України, суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) у редакції, що набрала чинності 15 грудня 2017 р. (до речі, подібні за змістом норми містяться і у новому Цивільному процесуальному кодексі України²⁴):

Завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених,

²⁴ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України в редакції від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> (дата звернення: 23.11.2018).

невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави²⁵.

При цьому згідно з ч. 2 ст. 2 ГПК України 'суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися таким завданням господарського судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі'²⁶.

Стаття 5 ГПК України в новій редакції передбачає:

1. Здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором.
2. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону²⁷.

У пункті 4 ч. 3 ст. 162 ГПК України передбачено, що позовна заява повинна містити, зокрема, 'зміст позовних вимог: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні'²⁸.

Важливо, що обраний позивачем спосіб захисту суд враховує при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження (п. 3 ч. 3 ст. 247 ГПК України).

Тобто суд не має права з власної ініціативи використовувати ефективний спосіб судового захисту, якщо він не вказаний у позовній заяві.

Є також підстави вважати, що сторона може наполягати на застосуванні способу захисту, не передбаченого законом або договором, лише у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду.

Повертаючись до питання про співвідношення способів захисту прав та мір цивільно-правової відповідальності, є всі підстави погодитися з висновками Н. Кузнецової. Так, цивіліст обґрунтовано вважає, що і міри відповідальності, і способи захисту прав та інтересів слід розглядати як певні юридичні інструменти впливу на відповідні суспільні відносини. Крім того, і міри відповідальності, і способи захисту спрямовані на локалізацію наслідків порушення прав. Утім, якщо загальною рисою

²⁵ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України в редакції від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>> (дата звернення: 23.11.2018).

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

обох цих правових засобів є чітко виражена правозахисна мета, способи захисту за своїм обсягом є більш широким поняттям, оскільки вони передбачають не тільки відновлення порушеного права або компенсацію втрат від цього, а й попередження, прискання та усунення порушення цивільного права. Розвиваючи попередній висновок, Н. Кузнецова стверджує, що передбачені законом заходи відповідальності є невід'ємною складовою способів захисту цивільних прав²⁹.

Оскільки в результаті аналізу інституту захисту прав було встановлено, що способи захисту цивільних прав є досить різними за своєю спрямованістю, змістом, суб'єктами, які можуть їх застосовувати, вважаємо за необхідне висвітлити основні доктринальні підходи до класифікації форм та способів захисту цивільних прав.

Як зазначає О. Мацегорін, у теорії цивілістичної науки немає єдиних підходів до розуміння процесуальної форми захисту. Одні вчені визнають під процесуальною формою особливу юридичну конструкцію, яка характеризується певною сукупністю процедур щодо реалізації відповідних прав. Інші вважають, що зазначена юридична конструкція є елементом процедурно-процесуальної форми, а власне процесуальна форма – форма правозастосовної, що втілюється у процесі вирішення юридичних справ при здійсненні правосуддя³⁰.

Ми підтримуємо точку зору, висловлену Ю. Притикою, на думку якого “засоби” і “форми” захисту не слід плутати з поняттям “спосіб” захисту прав. У суворому розумінні всі вони означають різні дії, спрямовані на захист прав, тобто різні елементи (види або частини) діяльності із захисту суб'єктивних прав, хоча між ними існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність, що часто призводить до їхнього змішування³¹.

Є. Харитонов пропонує класифікувати форми захисту залежно від природи юрисдикційного органу, що здійснює захист: судовий захист; адміністративний захист; захист нотаріусом; самозахист; захист за допомогою інших громадських, державних і міжнародних інституцій та їх органів³².

Подібну точку зору висловлює і Ю. Білоусов, який, коментуючи положення глави 3 ЦК України, констатує, що законодавець:

<...> проводить класифікацію видів захисту (вочевидь, мають на увазі форми захисту. – О. К.) залежно від суб'єкта його здійснення: судом (ст. 16 ЦК України), органами державної влади, органами влади АРК

²⁹ Кузнецова (н 4) 105.

³⁰ Мацегорін (н 15) 145.

³¹ Притика (н 16) 17.

³² Є Харитонов та Н Саніахметова, *Цивільне право України: підручник* (Істина 2003) 183.

Олексій Кот

(ст. 17 ЦК України), органами нотаріату (ст. 18 ЦК України), самостійно (ст. 19 ЦК України)³³.

На нашу думку, є підстави вважати, що основним підходом до класифікації форм захисту прав має бути їхня диференціація за суб'єктною ознакою залежно від того, чи є діяльність, спрямована на захист права, юрисдикційною, чи ні.

Класифікуючи способи захисту цивільних прав, дослідники виділяють передусім матеріально-правові (відшкодування збитків, відновлення становища, яке існувало до правопорушення, скасування органом державної влади свого акта, розірвання договору сторонами тощо) та процесуально-правові (дії юрисдикційних органів, спрямовані на захист порушеного права)³⁴.

Залежно від джерела виникнення способів захисту прав можна виділити способи захисту, що прямо встановлені у законодавстві, та ті, що встановлені сторонами у договорі, як це передбачено ст. 16 ЦК України.

Способи захисту можна диференціювати і з огляду на мету їх застосування. Так, виділяються способи захисту, спрямовані на припинення порушення права, на його відновлення або на компенсацію матеріальних втрат, викликаних порушенням права (міри цивільно-правової відповідальності).

Утім, слід визнати, що жодна класифікація, як відомо, не може бути ідеальною, але вона є вкрай корисною для отримання системного погляду на правове явище, яке аналізується.

Дослідження інституту захисту прав передбачає необхідність аналізу такого правового феномену, як *зловживання правом*.

У науці цивільного права продовжується дискусія щодо тлумачення поняття "зловживання правом". Як підкреслює О. Поротікова:

<...> у тривалій дискусії з проблеми належного здійснення суб'єктивних прав основні акценти змістилися з дослідження специфічних рис зловживання правом як цивільно-правового делікту на принципове питання, чи має словосполучення "зловживання правом" змістовне навантаження або є чимось надуманим, безпідставним³⁵.

Сьогодні найбільш поширеними є дві точки зору на зловживання правом: зловживанням правом визнається здійснення суб'єктивного права

³³ Я Шевченко (заг ред), *Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар*, ч 1 (Ін Юре 2004) 28.

³⁴ Притика (н 16) 18.

³⁵ О Поротікова, *Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом* (Волтерс Клувер 2008) 126-7.

всупереч принципам добросовісності та іншим морально-етичним критеріям або зловживання розглядається як делікт.

Термін “зловживання правом” є новим для цивільного права України та з'явився тільки в новому ЦК України – відповідно до ч. 3 ст. 13 ‘не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах’³⁶. З тексту зазначеної норми випливає нове для українського цивільного законодавства правило про заборону зловживання суб'єктивним правом шляхом вчинення певних дій із наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. У цьому разі під зловживанням правом необхідно розуміти не тільки дії, вчинені особою під час реалізації свого суб'єктивного права з винятковим наміром завдати шкоди іншій особі (шкани). При здійсненні своїх прав, зокрема в процесі захисту своїх суб'єктивних прав, особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб. Адже будь-яке з суб'єктивних цивільних прав має свої межі. Як влучно зазначав Й. Покровський, ‘сучасне цивільне право начебто говорить людині: якщо тобі дозволено бути в певних межах егоїстом, це не означає, що ти можеш бути злим’³⁷.

Є підстави стверджувати, що законодавець свідомо розширив термін “зловживання правом” та відійшов від визначення наміру особи своїми діями завдати шкоди іншій особі під час здійснення цивільних прав як необхідної умови кваліфікації таких дій як зловживання правом. Вбачається, що у такий спосіб реалізовано принцип справедливості, добросовісності та розумності у цивільному праві, оскільки заподіяння шкоди внаслідок зловживання правом має бути відшкодовано незалежно від наявності відповідного наміру особи, яка здійснювала свої права.

Не викликає сумнівів, що в ч. 3 ст. 13 ЦК України знайшов відображення загальноправовий принцип неприпустимості зловживання правом. Зазначений принцип, на думку Є. Вавіліна, являє собою вимогу до суб'єктів не виходити за межі права в процесі виконання обов'язків і реалізації прав, реалізовувати свої права належним чином³⁸. При цьому саме виникнення та існування в цивільному праві України принципу неприпустимості зловживання правом поряд із принципами справедливості, добросовісності, розумності пов'язано насамперед з об'єктивною неможливістю встановити на законодавчому рівні конкретні межі здійснення цивільних прав. Цим, на нашу думку, і зумовлене основне значення та функція принципу неприпустимості зловживання суб'єктивним правом: створити необхідні передумови для реагування на неза-

³⁶ Цивільний кодекс України (н 1).

³⁷ Й. Покровський, *Основные проблемы гражданского права* (Статут 1998) 119.

³⁸ Е. Вавилин, *Осуществление и защита гражданских прав* (Волтерс Клувер 2009) 275.

боронені законом дії осіб, які порушують суб'єктивні цивільні права або охоронювані законом інтереси.

Підсумовуючи аналіз юридичного зв'язку інститутів захисту прав та зловживання правом, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що встановлення факту зловживання правом під час реалізації права на захист, окрім інших передбачених законом наслідків, є самостійною та достатньою підставою для відмови особі, яка зловживає власним правом, у захисті порушеного права у спосіб, обраний цією особою (ч. 3 ст. 16 ЦК України).

Аналізуючи сучасну доктрину захисту суб'єктивних прав, неможливо уникнути дослідження питання про *співвідношення загальних та спеціальних способів захисту*.

У науці цивільного права сталим є підхід, за яким практичне значення поділу способів захисту на загальні та спеціальні полягає в тому, що встановлення законом спеціального способу захисту для певних суб'єктивних прав чи конкретних випадків їх порушення має виключати застосування для цих випадків загальних способів захисту. Одночасне застосування спеціального та загального способу захисту визнається Верховним Судом України можливим тільки за умови їх тотожності. Вочевидь, ідеться про випадки, коли загальний спосіб захисту, наприклад, визнання права (п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України), знаходить нормативне закріплення й у спеціальних нормах, зокрема, про можливість визнання права власності (ст. 392 ЦК України).

Водночас аналіз викладеної позиції дає підстави ставити під сумнів її універсальність. У цьому контексті доцільно враховувати правові висновки найвищих судових установ під час розгляду окремих судових справ. Так, суди неодноразово зазначали, що вибір способу захисту особистого немайнового права належить позивачеві. Особа, право якої порушене, *може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права*, визначені законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини³⁹.

Є підстави стверджувати, що в цих випадках Верховний Суд України (а пізніше – і новий Верховний Суд) дотримувався думки, яка не виключає одночасного застосування загального та спеціального способів захисту уповноваженою особою й не надає загальному способу захисту виключно субсидіарного характеру.

Схожі ідеї висловлювалися й у науковій літературі. Так, Я. Романюк та О. Бурлай зазначали:

³⁹ Ухвала Верховного Суду України від 20 жовтня 2010 р. у справі № 6-21843св09 <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/11970735>> (дата звернення: 23.11.2018); Рішення Верховного Суду України від 23 грудня 2009 р. у справі № 6-23541св07 <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/8036412>> (дата звернення: 23.11.2018).

<...> вимога про визнання права власності може поєднуватися в одному позові з іншими вимогами. Як приклад можна навести віндикаційний позов. Для його задоволення позивач має довести, що є власником спірної речі, якою не володіє. При цьому може мати місце спір щодо належності права власності на спірну річ, тому позивачеві нерідко доводиться поєднувати свою вимогу про витребування речі з вимогою про визнання права власності. У такому разі для вирішення питання про віндикацію суду необхідно з'ясувати, чи є підстави для визнання за позивачем права власності на річ⁴⁰.

На перший погляд наведені твердження повністю узгоджуються з позицією суду щодо можливості спільного застосування способів захисту, закріплених у ст. 16 ЦК України, з тотожними способами захисту, передбаченими спеціальними нормами (у цьому разі – у ст. 392 ЦК України). Водночас навряд чи Я. Романюк та О. Бурлай змінили б свою думку в тому разі, якби ст. 392 ЦК України взагалі не існувало, а вимоги про визнання будь-якого права за уповноваженою особою ґрунтувалися на положеннях п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України. Сама по собі відсутність ст. 392 у чинному ЦК України не усувала б необхідності заявляти вимоги про визнання права власності поряд зі спеціальним способом захисту, яким є віндикація, якби це було необхідним з огляду на обставини конкретної справи та характер порушення права власності, що може полягати у відмові відповідача повернути річ саме внаслідок невизнання ним права власності позивача.

Ба більше, іноді самі норми чинного цивільного законодавства передбачають або принаймні припускають спільне застосування загальних та спеціальних способів захисту. Так, за приписами ч. 1 ст. 216 ЦК України недійсний правочин не створює інших юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. У разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні в натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає в користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування. Отже, у контексті оспорюваних правочинів положення ч. 1 ст. 216 ЦК України ставлять застосування спеціального способу захисту (реституції) у пряму залежність від задоволення позову про визнання правочину недійсним. Закон не містить вимоги про те, щоб обидва ці способи захисту були використані в межах однієї судової справи, однак цілком очевидно,

⁴⁰ Я Романюк та О Бурлай, 'Позов про визнання права власності, віндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування' (2012) 8 Вісник Верховного Суду України 35.

що навіть у разі пред'явлення уповноваженою особою двох окремих позовів, обидва вони будуть спрямовані на захист одного порушеного права. До того ж не слід забувати, що поряд із вимогою про визнання правочину недійсним та застосуванням реституції закон надає уповноваженій особі можливість використати ще один загальний спосіб захисту, передбачений п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України, а саме – вимагати відшкодування збитків, якщо їх було завдано у зв'язку із вчиненням недійсного правочину з вини другої сторони (ч. 2 ст. 216 ЦК України).

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, можна дійти висновку, що в сучасній правозастосовній практиці сформовано два підходи. Відповідно до першого загальні способи захисту мають допоміжний (субсидіарний) характер і застосовуються тільки в разі відсутності закріпленого в нормі закону спеціального способу захисту. Відповідно до другого, незалежно від характеру способу захисту як загального та спеціального, вони можуть застосовуватися одночасно.

Водночас обидва підходи мають свої застереження. Так, перший не враховує численних випадків одночасного застосування загального та спеціального способів захисту (зокрема, як уже зазначалося, визнання договору недійсним і реституція, визнання права у поєднанні зі спеціальними способами, причому як договірними, так і позадоговірними, тощо). Другий підхід є недостатньо обґрунтованим у тих випадках, коли за своєю природою можуть бути застосовані як загальний, так і спеціальний способи захисту, однак перевага повинна надаватися саме спеціальному. Про ці випадки свідчать наведені вище висновки щодо застосування такого спеціального способу захисту, як переведення на уповноважену особу прав та обов'язків покупця за вчиненим правочином.

Враховуючи наведене, можна запропонувати такий підхід до юридичних наслідків кваліфікації способу захисту як загального чи спеціального в контексті правозастосовної практики:

1) характер способу захисту як загального чи спеціального має значення і повинен використовуватися виключно при вирішенні конкретного спору й впливає на виявлення належного способу захисту порушеного права. Метою виокремлення цих способів є визначення серед кількох можливих чи обраних уповноваженою особою належного та ефективного для захисту конкретного порушеного суб'єктивного права з урахуванням особливостей конкретних спірних матеріальних правовідносин, що і є критерієм для цієї класифікації;

2) уповноважена особа для захисту свого права може застосувати будь-який спосіб захисту, за умов, що застосування спеціального спосо-

бу захисту не виключає одночасного застосування загального способу захисту;

3) якщо має місце конкуренція спеціальних способів захисту внаслідок того, що для захисту конкретного суб'єктивного права можливе використання кількох способів захисту, застосуванню підлягає той із них, який відповідає особливостям спірних матеріальних правовідносин.

Вказані правила, на нашу думку, дають підстави для обґрунтованого вирішення практичних правових конфліктів.

Висновки. Аналіз доктрини приватного права у сфері захисту суб'єктивних цивільних прав на сучасному етапі дає підстави вважати, що загальним вектором її розвитку є забезпечення ефективного захисту суб'єктивних цивільних прав. Відповідні зміни пронизують увесь інститут захисту прав, починаючи від його доктринального тлумачення та взаємодії з іншими суміжними інститутами і закінчуючи впливом доктрини на формування нових законодавчих підходів та актуальної судової практики, оскільки превалюючим завданням судочинства за новим процесуальним законодавством є забезпечення ефективного захисту прав особи, яка звертається до суду.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Code of Economic Procedure of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] v redaktsii vid 3 zhovtnia 2017 r. № 2147-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>> (accessed: 23.11.2018) (in Ukrainian).
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (accessed: 23.11.2018) (in Ukrainian).
3. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Code of Civil Procedure of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] v redaktsii vid 3 zhovtnia 2017 r. № 2147-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> (accessed: 23.11.2018) (in Ukrainian).

Cases

4. Rishennia Verkhovnoho Sudu Ukrainy [The decision of the Supreme Court of Ukraine] vid 23 hrudnia 2009 r. u spravi № 6-23541sv07 <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/8036412>> (accessed: 23.11.2018) (in Ukrainian).
5. Ukhvala Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Resolution of the Supreme Court of Ukraine] vid 20 zhovtnia 2010 r. u spravi № 6-21843sv09. <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/11970735>> (accessed: 23.11.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

6. Gribanov V, *Osushhestvlenie i zashhita grazhdanskih prav [Exercise and Protection of Civil Rights]* (Statut 2000) (in Russian).
7. Kharytonov Ye i Saniakhmetova N, *Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk [Civil Law of Ukraine: Textbook]* (Istyna 2003) (in Ukrainian).
8. Pohribnyi S, *Mekhanizm ta pryntsypy rehuliuivannia dohovirnykh vidnosyn u tsyvilnomu pravi Ukrainy: monohrafiia [Mechanism and Principles of Contractual Relations Regulation in Civil Law of Ukraine: Monograph]* (Pravova yednist 2009) (in Ukrainian).
9. Pokrovskij I, *Osnovnye problemy grazhdanskogo prava [Topical Issues of Civil Law]* (Statut 1998) (in Russian).
10. Porotikova O, *Problema zloupotrebleniia sub»ektivnym grazhdanskim pravom [The Issue of Subjective Civil Right Abuse]* (Volters Kluver 2008) (in Russian).
11. Vavilin E, *Osushhestvlenie i zashhita grazhdanskih prav [Exercise and Protection of Civil Rights]* (Volters Kluver 2009) (in Russian).

Edited books

12. Krashennnikov E, 'Struktura sub»ektivnogo prava i pravo na zashhitu' ['The Structure of Subjective Right and the Right to Protection'] v *Problema zashhity sub»ektivnykh prav i sovetskoe grazhdanskoe sudoproizvodstvo [The Issue of Subjective Rights Protection and the Soviet Civil Court Procedure]* (1979) 79-80 (in Russian).
13. Krupchan O ta Luts V (zah red), *Osoblyvosti zakhystu sub»iektyvnykh tsyvilnykh prav: monohrafiia [Special Aspects of Protection of Subjective Civil Rights: Monograph]* (NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva NAPrN Ukrainy 2012) (in Ukrainian).
14. Shevchenko Ya (zah red), *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar [The Civil Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary]*, ch 1 (In Yure 2004) (in Ukrainian).
15. – – (zah red), *Okhorona i zakhyst prav ta interesiv fizychnykh ta yurydychnykh osib v tsyvilnykh pravovidnosynakh [Safeguarding and Protection of the Rights and Interests of Individuals and Legal Entities in Relations under Civil Law]* (Kharkiv yurydychnyi 2011) (in Ukrainian).
16. Stojakin G, 'Poniatie zashhity grazhdanskih prav' ['The Concept of Civil Rights Protection'] v *Problemy grazhdansko-pravovoi otvetstvennosti i zashhity grazhdanskih prav [Issues of Civil-Law Liability and Civil Rights Protection]* (1973) (in Russian).
17. Tolstoj Ju i Sergeev A (red), *Grazhdanskoe pravo [Civil Law]*, ch 1 (Prospekt 1996) (in Russian).

Journal articles

18. Krupchan O, 'Metodolohichni zasady pryvatnopravovoi sfery hromadianskoho suspilstva' ['Methodological Bases of the Private-Law Domain of Civil Society'] (2009) 8 *Pravo Ukrainy* (in Ukrainian).
19. Kuznietsova N, 'Tsyvilno-pravova vidpovidalnist i zakhyst tsyvilnykh prav' ['Liability under Civil Law and Protection of Civil Rights'] (2009) 81 *Visnyk Kyivskoho universytetu im. T. Shevchenka. Yurydychni nauky* 100-6 (in Ukrainian).
20. Matsehorin O, 'Poniattia ta zmist zakhystu tsyvilnykh prav' ['The Concept and Content of Civil Rights Protection'] (2011) 3 *Chasopys Kyivskoho universytetu prava* (in Ukrainian).
21. Prytyka Yu, 'Poniattia i dyferentsiatsiia sposobiv zakhystu tsyvilnykh prav ta interesiv' ['The Concept and Differentiation of Remedies to Protect Civil Rights and Interests']

(2004) 60-62 Visnyk Kyivskoho universytetu im. T. Shevchenka. Yurydychni nauky 16-7 (in Ukrainian).

22. Romaniuk Ya ta O Burlai, 'Pozov pro vyznannia prava vlasnosti, vindykatsiinyi ta nehatornyi pozovy: deiaki problemy praktychnoho zastosuvannia' ['Lawsuit for Recognition of Ownership Right, Vindication and Negatory Lawsuits: Some Issues of Practical Application'] (2012) 8 Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy (in Ukrainian).

Dissertations

23. Dzera I, 'Tsyvilno-pravovi zasoby zakhystu prava vlasnosti v Ukraini' ['Civil-Law Remedies to Protect the Ownership Right in Ukraine'] (dys kand yuryd nauk, Kyivskiy natsionalnyi un-t im Tarasa Shevchenka 2001) (in Ukrainian).
24. Venediktova I, 'Zakhyst okhroniuvanykh interesiv u tsyvilnomu pravi' ['Protection of Protected Interests in Civil Law'] (dys d-ra yuryd nauk, Kyivskiy natsionalnyi un-t im Tarasa Shevchenka 2013) (in Ukrainian).

Thesis abstracts

25. Krasavchikova L, 'Grazhdansko-pravovaya ohrana lichnoj zhizni sovetskih grazhdan' ['Civil-Law Protection of Private Life of Soviet Citizens'] (avtoref diss kand jurid nauk, Sverdlovskiy yuridicheskii institut 1979) (in Russian).

Conference papers

26. Sulejmenov M, 'Sub'ektivnoe grazhdanskoe pravo i sredstva ego obespechenija v Respublike Kazahstan' ['Subjective Civil Right and Its Safeguards in the Republic of Kazakhstan'] v *Sub'ektivnoe grazhdanskoe pravo i sredstva ego obespechenija: materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii, posvjashhennoj pamjati Ju. G. Basina* [Subjective Civil Right and Its Safeguards: Materials of the International Scientific and Practical Conference Dedicated to the Memory of Yu. H. Basin] (NII chastnogo prava KazGU 2005) (in Russian).

Oleksiy Kot

DEVELOPMENT OF THE PRIVATE LAW DOCTRINE
IN THE DOMAIN OF SUBJECTIVE CIVIL RIGHTS PROTECTION

ABSTRACT. Protection of subjective civil rights has been in the focus of close attention of civilists for several decades. At the same time, the emphasis of the doctrinal justification gets a unique expression in view of the nature of private law policy, which is manifested in the fundamental act of civil law. The adoption of the Civil Code of Ukraine (Ukraine's CC) in 2003 as the constitution of private law for a future civil society with an advanced market economy entailed a significant intensification of scientific research in the relevant domain. The provisions of current Ukraine's CC, which largely formed the modern institute of subjective civil rights protection, have become a key factor in the development of the national civil doctrine in the post-Soviet period.

The purpose of the article is to analyze and identify the general vector of development of the private law doctrine in the domain of protection of subjective civil rights, with due regard for the changes which occurred in the legal regulation of the institute of subjective civil rights protection upon adoption of the current Ukraine's CC and the

Олексій Кот

reform of the Ukrainian procedural legislation within the framework of the judicial reform.

The article highlights the need to distinguish between the right to protection and the protection of rights as real actions directly aimed at protecting an infringed right. The author comes to the conclusion that the category of protection of rights should be reviewed, especially in the system of the mechanism of civil rights implementation. In this connection, the stage at which a right is protected is recognized as an optional stage of the mechanism of subjective civil right implementation, and it is split off from other stages, since it has the characteristic features which exclude its integration with the stage at which the subjective right is formed, as well as implemented. The author demonstrates the correlation between protection of rights and other civilistic categories, such as safeguarding of rights, interest protected by law and liability under civil law. Within the framework of studying the institute of protection of rights, the legal phenomenon of abuse of rights is analyzed. The author suggests an approach to legal consequences of qualification of the protection remedy as a general or special one in the context of law application practice.

Efficient protection of subjective civil rights is recognized as the general vector of development of the private law doctrine in the domain of subjective civil rights protection at the current stage. It is established that relevant changes pierce through the entire institution of protection of rights, from its doctrinal interpretation and interaction with other related institutions, to the implications of the doctrine for the generation of new legislative approaches and the relevant judicial practice, since the prevailing task of the court procedure under the new procedural legislation is to assure efficient protection of rights of a person who seeks legal redress.

KEYWORDS: right to protection; protection of right; safeguarding of right; liability under civil law; abuse of right; general and special remedies to protect civil rights; principle of efficient protection of a person's rights.